

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 2(6), p. 163–186.

TAUTOS ATSTOVYBĖS INTERVENCIJOS Į KONSTITUCIJOS TEKSTĄ RIBOJIMAI: KONSTITUCIJOS STABILUMO ASPEKTAS

Darius Butvilavičius

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 546
Elektroninis paštas darius@mruni.eu

Pateikta 2010 m. sausio 21 d., parengta spausdinti 2010 m. kovo 4 d.

***Anotacija.** Straipsnyje nagrinėjamas Tautos atstovybės intervencijos į konstitucijos tekstą ribojimo instrumentarijus. Tyrimu siekiama pažinti šiuolaikinių konstitucijų stabilumo užtikrinimo teisinės prielaidas, atskleisti konstitucijos pataisų iniciatyvas varžančius substantyvinius ir procedūrinius reikalavimus. Šie imperatyvai analizuojami ne tik formaliosios konstitucijos, bet ir jurisprudencinės konstitucijos kontekste. Mokslinės minties ir konstitucionalizmo istorijos palikimas eksplikuoja konstitucijos stabilumo kaip nekvestionuojamos teisinės vertybės prasmę, konstitucinių dokumentų tekstuose iš teisinės idėjos besitransformuojančią į teisinę tikrovę.*

***Reikšminiai žodžiai:** konstitucijos stabilumas, konstitucijos keitimas, konstitucijos pataisos.*

Įvadas

Konstitucija valstybėje kuriama teisinė tvarka. Tvarka, kuri grindžiama suvereno valia, jo siekais, valstybės politinio organizavimo vizija. Konsoliduodama tautos ver-

tybes ir interesus konstitucija tampa teisiniu ne tik politinės valstybės sąrangos, bet ir visuomenės socialinių santykių turinio pamatu. Tokia konstitucijos prasmė suponuoja joje įtvirtinto teisinio reguliavimo stabilumo poreikį. Šis poreikis nėra savitikslis. Tautos susitarimas dėl bendrų, nekvestionuojamų vertybinių orientyrų, konstituuoja esmines politinės bendruomenės gyvenimo taisykles, taip pat nustato kriterijus, pagal kuriuos bus vertinama visuomenės sutarties ir socialinio gyvenimo tikrovės atitiktis. Antra vertus, valstybei kaip socialinei organizacinei sistemai būtinas aiškiai apibrėžtas, stabilus ir prognozuojamas jos funkcionavimo teisinis mechanizmas. Tik taip gali būti garantuojama konstitucinė demokratija, užtikrinama efektyvi žmogaus teisių ir laisvių apsauga, galių ribojimu ir funkcijų atskyrimu laiduojama subalansuota įsteigtosios valstybės valdžios šakų (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės) veikla. Pagaliau, kai kalbame apie vienokią arba kitokią tvarką, turime omenyje tam tikros nustatytos būklės pastovumą, permanentinį situacijų, aplinkybių ar veiksmų dėsninę pasikartojimą, sprendimų nuspėjamumą, galimybę vykdyti atitinkamos tvarkos kontrolę, garantuoti jos apsaugą ir kt. Teisinės tvarkos požiūriu tokias prielaidas sukuria konstitucija. Kalbėdami apie teisinės tvarkos stabilumo siekį, turime kalbėti ir apie šią tvarką nustatančio teisės akto stabilumą. Jei pamatas, ant kurio yra kuriama teisinė tvarka, nebus stabilus, negalės būti užtikrinamas ir visos teisinės sistemos stabilumas.

Jau pirmųjų pasaulio konstitucijų kūrėjai, atsižvelgdami į ypatingą šio teisės akto paskirtį, pabrėždavo, jog tam, kad konstitucija gintų ir saugotų žmogų, visuomenę, ji turi būti stabili, tvirta bei įstatymų leidėjui nepasiekiamo. Tačiau konstitucijos stabilumas nereiškia visiško jos nekintamumo, teisinio sustabarėjimo. „Suprantama, kad konstitucija, būdama įstatymas, kurio raida atspindi bendrą visuomenės valią ir siekius, turėtų pasiduoti lengvesniam ar sudėtingesniam teksto keitimui, kad šio dokumento raidė išlaikytų harmoniją su Tautos institutų dvasia“¹.

Taigi kaip saugojamas konstitucijos *status quo*? Pirmiausia – apsaugant formaliosios konstitucijos teksto, jame išdėstytų nuostatų pastovumą. Jei konstitucijos tekstas būtų kaitaliojamas nepaisant objektyvios būtinybės, kas galėtų garantuoti, kad konstitucijos pataisos užtikrins išimtinai tautos ir valstybės gerovę, o ne pataisas iniciavusių subjektų interesus. Vienas iš Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijos kūrėjų Jamesas Madisonas „Federalistų raštuose“ teigė, kad „jeigu žmonės būtų angelai, jokia valdžia nebūtų reikalinga. Jeigu angelai valdytų žmones, nei vidinė, nei išorinė valdžios kontrolė nebūtų būtina. Apibrėžiant valdžią, kurią vykdydys žmonės kitų žmonių atžvilgiu, svarbūs du dalykai: pirmiausia Jūs turite suteikti teisę valdžiai valdyti valdomuosius ir, antra, įpareigoti ją kontroliuoti save. Be abejo, nuo žmonių priklauso pirminė, svarbiausia valdžios kontrolė, bet žmonijos patirtis rodo, kad reikalingos papildomos atsargumo priemonės.“² Todėl kai kalbame apie valstybės teisinės sistemos branduolį – konstituciją taip pat negalime ignoruoti rizikos, kuri kiltų, jei svarbiausias, aukščiausią teisinę galią valstybėje turintis teisės šaltinis būtų keičiamas įprastine ordinarinių įstatymų leidybos tvarka. Pasaulio konstitucinė praktika rodo, kad konstitucijose, išreikštose *lex scripta* forma, įtvirtinami specialūs skyriai – *clauses de révision* arba atskiros konstitucinės nuo-

1 Borgeaud, Ch. *Adoption and amendment of constitutions in Europe and America*. New York: Macmillan and Co, 1895, p. 42.

2 Hamilton, A.; Madison, J.; Jay, J. *The federalist papers*. New York: Oxford University Press, 2008, p. 257.

statos, reguliuojančios konstitucijos keitimo procedūras. Mokslinėje doktrinoje kartais teigiama, kad pataisų procedūrų skyrius yra svarbiausia konstitucijos dalis, kadangi nuo jos priklauso, ar konstitucija atitiks gyvenimo realybę ir valstybei neteks išgyventi stagnacijos, regresijos arba net revoliucijos. Konstitucijos keitimo skyrius suteikia galimybę pašalinti kitų konstitucijos dalių netobulumus arba trūkumus³.

Kas lemia kitokią nei paprastų įstatymų konstitucijos pataisų priėmimo tvarką? Be abejonės, pačios konstitucijos prigimtis. Konstitucija – ne įsteigtosios, bet steigiamosios valdžios teisės aktas. Vienintelis suverenas – tauta – įgyvendindamas steigiamąją galią priima konstituciją, joje įtvirtina valstybės valdymo santvarką, nustato aukščiausią teisinę tvarką, apibrėžia teisinius įsteigtosios valdžios (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios, teisminės) veikimo ribas. Konstitucija – tai suverenios tautos susitarimas ir kartu įsipareigojimas, kad ir dabarties, ir ateities kartos valstybėje gyvens pagal joje įtvirtintus principus, normas, orientyrus. Konstitucijos paskirtis – saugoti žmogų, visą visuomenę, kad įsteigtoji valdžia, kuriai tauta paveda vykdyti tam tikras funkcijas, nepažeistų tų konstitucinių vertybių, kuriomis tauta grindžia savo bendrystę valstybėje. Tik tauta, būdama konstitucijos šeimininkė, gali ir turi nuspręsti, kaip galės būti keičiamas svarbiausias šalies teisės aktas, nes tik jai priklauso galia pasirinkti, kaip funkcionuos pati valstybė. Prisiminkime 1776 m. Jungtinių Amerikos Valstijų Nepriklausomybės deklaracijos žodžius: „mes laikome akivaizdžiomis šias tiesas: visi žmonės yra sukurti lygūs, visi jie Kūrėjo apdovanoti neatimamomis teisėmis, tarp kurių yra gyvybė, laisvė ir laimės siekimas. Šioms teisėms apsaugoti žmonės sukūrė vyriausybes, kurių teisėtos galios įgyjamos iš valdomųjų sutikimo. Jeigu kuri nors valdymo forma tampa naikinanti tuos tikslus, Tauta turi teisę pakeisti ar panaikinti ją ir įsteigti naują vyriausybę, kuri bus grindžiama tokiais principais ir jos galios bus organizuotos tokia forma, kokia žmonėms atrodys tinkamiausia užtikrinti jų saugumą ir laimę.“⁴

Šio tyrimo tikslas yra susijęs su tautos atstovybei konstitucijų suteikiamos išvestinės steigiamosios valdžios įgyvendinimu, intervenciją į konstitucijos tekstą suvokiant ne kaip tautos atstovybės išikišimą į konstitucinio reguliavimo turinį per ordinarinę teisę (priimant įstatymus, turinčius konstitucingumo ydų), bet kaip galiojančios konstitucijos taisyklę, laikantis joje nustatytų sąlygų ir taisyklių. Todėl straipsnyje bus nagrinėjama tautos atstovybei suteiktų konstitucijos koregavimo galių ribojimo problematika, tiriamą, kokie konstitucijų keitimo teisinės apsaugos instrumentai egzistuoja pasaulio šalių konstitucinėje teisėje.

1. Konstitucijos stabilumas – valstybės stabilumo prielaida

„Konstitucija kuriama tikintis, kad ji išliks ateinančius amžius ir prisitaikys prie įvairių žmonijos raidos krizių.“⁵ 1819 m. JAV aukščiausiojo teismo išnagrinėtos bylos

3 Suber, P. *The paradox of self-amendment: a study of law, logic, omnipotence, and change* [interaktyvus]. New York: Peter Lang Publishing, 1990 [žiūrėta 2009-08-10]. <<http://www.earlham.edu/~peters/writing/psa/index.htm>>.

4 Declaration of Independence [interaktyvus]. 1776 [žiūrėta 2009-08-17]. <<http://usgovinfo.about.com/bldecind.htm>>.

5 *M'Culloch v. State of Maryland* [interaktyvus]. 1819 [žiūrėta 2009-08-10]. <<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=17&invol=316>>.

sprendime įrašyti teisėjo Johno Marshall'o žodžiai nusako konstitucijos „gyvenimo“ trukmės siekiamybę (negalima nepaminti, kad ši byla konstitucinei doktrinai svarbi dar ir tuo, kad joje, bene pirmą kartą konstitucinėje jurisprudencijoje, buvo pavartota „konstitucijos dvasios“ metafora). Suvokiant konstitucijos prasmę nekyla abejonių, jog konstitucija – nevienadienis teisės aktas, ne keleriems ar keliolikai metų kuriamas valstybinės bendruomenės gyvenimo teisinis pamatas. Tik stabili konstitucija gali lemti nuoseklią valstybės institutų raidą, būti politinio stabilumo, individualių laisvių, ekonominio vystymosi ir socialinės pažangos pagrindas. JAV konstitucionalizmo istorija liudija, kad pirmoji pasaulio rašytinė konstitucija per daugiau nei du gyvavimo šimtmečius gana sėkmingai įveikia iššūkius, kuriuos lemia kokybinės socialinio gyvenimo transformacijos.

Teisės doktrinoje kone vieningai sutariama, kad konstitucijos stabilumas – būtina jos savybė. „Teisė savo bendruomenei tarnauja geriausiai, kai yra tokia preciziška ir stabili, kiek tai įmanoma, ir šitai ypač pasakytina apie pamatinę, konstitucinę teisę.“⁶ Konstitucijos normos ir principai turi užtikrinti valstybinės bendruomenės gyvenimo nenutrūkstumą ir tęstinumą, nuoseklią raidą. Dažni konstitucijos „trūkinėjimai“ neretai rodo visos valstybinio gyvenimo sistemos „gedimus“, valstybės valdžios nepajėgumą spręsti iškilusių visuomenės gyvenimo problemų⁷. „Nestabili konstitucija – abejotina vertybė.“⁸ Konstitucijos stabilumas yra svarbiausia sąlyga užtikrinant politinės realybės tęstinumą (nuspėjumą), kartu ir ekonominės, socialinės, moralinės realybės tęstinumą bei prognozuojamumą. Konstitucija, tapusi nestabili, negalėtų būti tvirtas visuomenės ir valstybės gyvenimo pamatas⁹. Konstitucijos stabilumas yra svarbi sąlyga siekiant demokratinio saugumo¹⁰.

Konstitucijos stabilumo kaip teisinės vertybės reikšmę patvirtina ir oficialioji konstitucinė doktrina. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra konstatavęs, kad „Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai). Konstitucijos stabilumas yra tokia jos savybė, kuri kartu su kitomis (*inter alia* – ir pirmiausia – su Konstitucijos ypatinga, aukščiausia teisine galia) konstitucinį teisinį reguliavimą atskiria nuo žemesnės galios teisės aktais nustatyto (ordinarinio) teisinio reguliavimo (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas), o Konstituciją – nuo visų kitų teisės aktų. Konstitucijos stabilumas – didžiulė teisinė vertybė. Konstitucija neturi būti keičiama,

6 Dworkin, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 383.

7 Jarašiūnas, E. Konstitucijos stabilumas: kelios mintys apie konstitucijos pataisas. *Tarptautinės konferencijos „Konstituciniai valdžių sandaros principai“ medžiaga*. Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008, p. 58.

8 Kūris, E. Konstitucija, konstitucinė doktrina ir Konstitucinio Teismo diskrecija. *Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos „Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas“ medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002, p. 21.

9 Sinkevičius, V. *Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-09-20]. <www.lrkt.lt/PKonferencijose/17.pdf>.

10 Žilys, J. Konstitucijos stabilumas teisinės kultūros kontekste. *Konferencijos „Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė“, skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos penkerių metų sukakčiai, medžiaga*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998, p. 30.

jei tai nėra teisiškai būtina. Tai laiduoja, *inter alia*, sudėtingesnė, sunkesnė, palyginti su konstituciniais ir paprastaisiais įstatymais, Konstitucijos pataisų darymo tvarka (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas), ypač tai, kad kai kurių Konstitucijos nuostatų (1 straipsnio, I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“) keitimui yra nustatyti ypatingi procesiniai reikalavimai. Konstitucijos stabilumas – viena iš prielaidų užtikrinti valstybės tęstinumą, pagarbą konstitucinei santvarkai ir teisei, Konstitucijoje deklaruotų lietuvių tautos siekių, kuriais grindžiama pati Konstitucija, įgyvendinimą. Viena iš sąlygų, užtikrinančių Konstitucijos, kaip teisinės realybės, stabilumą, yra jos teksto stabilumas. Konstitucijos prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų arba vidinių prieštaravimų. Tad Konstitucijos tekstas neturi būti koreguojamas, pavyzdžiui, vien pasikeitus terminijai, *inter alia* teisinei (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Konstitucijos, kaip itin stabilaus teisės akto, prasmė taip pat būtų ignoruojama, jeigu intervencija į jos tekstą būtų daroma kiekvieną kartą, kai pasikeičia kurie nors teisiškai reguliuotini visuomeniniai santykiai (pavyzdžiui, kai tam tikrų veiklos rūšių technologinės galimybės išsiplėčia taip, kaip galbūt ir nebuvo įmanoma numatyti tuo metu, kai Konstitucijos tekstas buvo kuriamas).¹¹

Taigi, konstitucijos stabilumas – dėsningas šio teisės akto bruožas. Ar galėtų būti garantuojamas valstybės stabilumas, jeigu jos konstitucija nebūtų stabili? Įsivaizduokime, kad konstitucijos keitimo tvarka nebūtų apsunkinta ir priklausytų tik nuo įstatymų leidėjo valios. Tuomet nestebintų realybė, jog kiekvieną kartą pasikeitus parlamento daugumai konstitucijos „pritaikymas“ savo vertybinei ideologijai, savo pasaulėžiūrai, savo susikurtam valstybės sutvarkymo modeliui taptų svarbiausiu politiniu uždaviniu. Ar būtų tvarus valstybės stabilumas, jeigu konstitucijos turinio vertybinis potencialas švytuotų sulig kiekvienu parlamento politinės daugumos pasikeitimu arba jos persiskirstymu? Konstitucijos stabilumas negali būti matuojamas parlamento kadencijų trukme. Jos pokyčius turi lemti ne politinių jėgų kaita, bet nuosekli visuomenės intelektualinė vertybinė raida ir objektyvūs socialinio gyvenimo tikrovės pasikeitimai. Konstitucija nustatoma ir keičiama ne įsteigtosios valdžios patogumui, bet pilietinės tautos ir valstybės gerovei. Nekelia abejonių, jog valstybės valdžiai patogiau būtų lengvai keičiama konstitucija, tačiau įtvirtinant konstitucijos keitimo tvarką neturi būti pamirštama, kad aukščiausia suvereni valdžia valstybėje priklauso tik tautai, tautos išrinktų atstovų valia nebūtinai sutampa su valstybinės bendruomenės valia, o konstitucija pirmiausia ir yra kuriama tam, kad visuomenė būtų apsaugota nuo valdžios savivalės.

Giovanni Sartori teigia, kad konstitucijos – tai valdymo instrumentai, apribojantys, suvaržantys ir leidžiantys kontroliuoti politinės valdžios įgyvendinimą, o konstitucijų konstravimas – tai tarsi inžinerinis darbas, kadangi konstitucijos turėtų būti sukonstruotos „konsekvencialistiškai susitelkus“ į tai, kaip jos veiks ir kaip turėtų veikti. Į kons-

11 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

titucijas G. Sartori žvelgia kaip į mechanizmus, variklius, kuriais protingai naudodamiesi žmonės gali siekti savo tikslų¹². Pasitelkdami G. Sartori terminologiją konstituciją galime įvardyti kaip sudėtingą konstitucinę inžineriją, kuris tinkamai veikia tada, kai užtikrinama visų jo elementų ir sistemų veikimo stabili darna. Taip ir konstitucija, efektyviausia tada, kai yra darni ir stabili. Pažeisti jos darną ir stabilumą reiškia pažeisti jos veikimą. Jau Aristotelio „Politikoje“ teigiama, jog įprotis lengvai keisti įstatymus yra blogybė¹³, nes įstatymų stabilumas – reikšmingas konstitucinės santvarkos aspektas¹⁴. Kadangi konstitucija nustato, kaip turi veikti valstybės institutai, pagrįstai formuluotina išvada, kad išbalansavus konstituciją, sutrikdomas valstybės mechanizmo funkcionavimas.

2. Pirmųjų pasaulio rašytinių konstitucijų keitimo tvarkos ypatumai

Teisė reguliuoja savo pačios kūrimą. Tai gali daryti teisės normos, apibrėžiančios procedūrą, pagal kurią turi būti kuriama kita norma, arba teisės normos, tam tikru mastu apibrėžiančios naujai kuriamos normos turinį. Teisės norma galioja dėl to, kad ji buvo sukurta kitos normos nustatytu būdu, todėl pastaroji norma yra tiesioginis naujos normos galiojimo pagrindas. Kadangi teisės sistema yra hierarchinė, visų vienu pagal kitas sukurtų normų, sudarančių hierarchinę teisinę tvarkos struktūrą, galiojimo pagrindas yra aukščiausioji, pamatinė norma – konstitucija¹⁵.

Konstitucijos paskirties bei monocentristinės nacionalinės teisės sistemos sampratos požiūriu esminiai konstitucijos keitimo tvarkos principai ir teisinės taisyklės turi būti įtvirtinti pačioje konstitucijoje. Minėtų nuostatų formulavimas tik ordinarinėje teisėje būtų teisiškai ydingas. Pirmiausiai dėl to, kad konstitucija yra aukščiausioji teisė, visų kitų teisės normų kūrimo šaltinis ir galiojimo pagrindas. Teisinis reguliavimas, pagal kurį konstitucijos keitimo tvarka išimtinai būtų įtvirtinta žemesnio nei konstitucinio lygmens teisės aktuose, nesiderintų su konstitucijos viršenybės absoliutu. Antra vertus, konstitucijos pataisų priėmimo sąlygų nustatymas ne aukščiausios teisinės galios šaltinyje susilpnintų konstitucijos apsaugą nuo galimos intervencijos į jos turinį. Taip būtų sudaromos galimybės teisės aktuose numatyti nesudėtingą konstitucijos taisymo tvarką ir keisti konstituciją kada tik panorėjus. Minėta, kad konstitucijos stabilumas – tai konstitucinė vertybė, kuri lemia ne tik aukščiausią teisinę tvarką valstybėje nustatančio teisės akto pastovumą, nekintamumą, bet ir visos valstybės stabilumą, todėl nepama tuotas, objektyviai nepateisinamas konstitucijos kaitaliojimas gali lemti konstitucinio mechanizmo veikimo sutrikimus arba išbalansavimus.

12 Sartori, G. *Lyginamoji konstitucinė inžinerija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001, p. 190–195.

13 Aristotle. *Politics*. Translated by Benjamin Jowett. Stilwell, Kansas: Digireads, 2005, p. 28.

14 Curren Randall, R. *Aristotle on the necessity of public education*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2000, p. 115.

15 Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 191.

Teisinėje literatūroje pažymima, kad pagrindinių teisių ir laisvių garantija yra efektyvi tik tuo atveju, kai keisti jas garantuojančią konstituciją galima ne paprastu įstatymu, o tik laikantis specialios procedūros, nuo įprastos besiskiriančios tuo, kad čia reikalaujama ypatingų, įstatymo priėmimą apsunkinančių sąlygų, kaip antai parlamento narių kvalifikuotos daugumos arba kartotinio sprendimo¹⁶.

Sudėtingesnis konstitucijos keitimas taip pat paaiškinamas pirmą kartą ir išvestinės steigiamosios valdžios skirtimi. Tik tautai priklausanti pirmą kartą steigiamoji valdžia veikia tada, kai konstitucijos nėra arba ji yra panaikinta. Tuo tarpu išvestinė steigiamoji valdžia yra nustatoma steigiamosios valdžios priimamoje konstitucijoje ir įgyvendinama pagal konstitucijoje įtvirtintą tvarką. Mykolas Romeris knygoje „Suverenitetas“ rašo: „Steigiamoji galia yra toji, kuri nustato pačią valstybę ir jos konstituciją. Ji viena esanti suvereninė, nes ji veikia tada, kada dar nieko nėra ir kada viskas reikia sukurti. Ji yra kūrybinė ir laisvai viską sprendžia taip, kaip nori. Ji esanti visos politinės ir teisinės konstrukcijos – valdžios ir santvarkos – pradžia, šaltinis ir titulas. Kai valstybė jau yra įkurta ir jos konstitucija nustatyta, – steigiamoji galia nebeturi ką veikti, nes ji jau yra atlikusi savo kūrybinį darbą. Toji nuolatinė valstybės valdžia, kuri tada ima veikti – yra įsteigtoji, ji nebėra suvereninė, nes ji yra įsteigimo akto apibrėžta: ji yra sudaroma taip ir gali veikti tikrai taip, kaip nustatė įsteigimo aktas.“¹⁷

Taigi konstitucijos kūrimas – steigiamosios valdžios veikimo monopolis. Tai kūrybinė, konstituciją kuriančioji valdžia. Įsteigtoji (išvestinė) valdžia – konstitucijos susaistytą, aukščiausiąją teisę koreguojanti, taisanti valdžia. Išvestinės steigiamosios valdžios susaistymas konstitucija, *inter alia*, reiškia tai, kad konstitucijos pataisai gali būti priimamos besąlygiškai laikantis tų konstitucijos koregavimo taisyklių, kurias konstitucijoje įtvirtino steigiamoji valdžia.

Ar konstitucijų keitimo „apsunkinimas“ būdingas tik santykinai naujoms, paskutiniame pasaulio konstitucijų raidos etape priimtoms konstitucijoms? Iki šiol galiojanti pirmoji pasaulio rašytinė konstitucija neleidžia teigiamai atsakyti į minėtą klausimą. 1787 m. parengtos JAV Konstitucijos kūrėjai jos tekste įtvirtino labai sudėtingą konstitucijos keitimo tvarką. Konstitucijos V straipsnyje skelbiama, jog Kongresas, jeigu du trečdaliai abiejų rūmų narių nutars esant reikalinga, siūlo šios Konstitucijos pataisais arba dviejų trečdalių valstijų įstatymų leidžiamųjų susirinkimų prašymu turi sušaukti konventą pataisams pasiūlyti. Abiem atvejais tokios pataisos įsigalioja kaip šios konstitucijos dalis, kai jas ratifikuoja trys ketvirtadaliai valstijų įstatymų leidžiamųjų susirinkimų arba trijų ketvirtadalių valstijų konventai – vienu ar kitu ratifikavimo būdu, kurį pasiūlys Kongresas¹⁸. Apie konstitucijos pataisų proceso sudėtingumą byloja faktas, kad iki šiol tėra priimtoms tik dvidešimt septynios konstitucijos pataisos (pirmosios dešimt pataisų, vadinamos Teisių Biliu, priimtoms 1791 m., XI pataisa – 1798 m., XII – 1804 m., XIII – 1865 m., XIV – 1868 m., XV – 1870 m., XVI ir XVII – 1913 m., XVIII – 1919 m., XIX – 1920 m., XX ir XXI – 1933 m., XXII – 1951 m., XXIII – 1961 m.,

16 Kelsen, H., *supra* note 15. p. 140.

17 Romeris, M. *Suverenitetas*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 175–176.

18 Constitution of the United States [interaktyvus]. 1787 [žiūrėta 2009-08-29]. <http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#a5>.

XXIV – 1964 m., XXV – 1967 m., XXVI – 1971 m., XXVII – 1992 m.), nors pasiūlymai keisti konstituciją skaičiuojami tūkstančiais. Verta paminėti, kad JAV Konstitucija nenustato konstitucijos pataisos priėmimo terminų, todėl kartais konstitucijos pataisos priėmimas užtrunka labai ilgai. Pavyzdžiui, paskutinė priimta XXVII Konstitucijos pataisa oficialiai buvo pasiūlyta 1789 m. rugsėjo 25 d., o pataisos ratifikavimo procesas Konstitucijos reikalaujame skaičiuje valstijų buvo užbaigtas tik 1992 m.

JAV Konstitucijos teksto stabilumą saugantis V straipsnis laikomas tam tikra „Konfederacijos straipsnių“ (visas pavadinimas „Konfederacijos ir amžinos sąjungos straipsniai“), reglamentavusių Jungtinių Amerikos Valstijų konfederacijos klausimus iki Konstitucijos priėmimo, sudėtingos keitimo tvarkos nuosaikesne taša. „Konfederacijos straipsnių“ XIII straipsnyje buvo numatyta, kad šis dokumentas gali būti pakeistas pritarus Jungtinių Valstijų Kongresui ir po to pakeitimą ratifikavus visų valstijų įstatymų leidžiamuosiuose susirinkimuose¹⁹.

J. Madisonas JAV Konstitucijos pataisų procesą apibūdino kaip siekiantį sukurti pusiausvyrą tarp nuolatinėms permainoms būdingų ekscesų ir nelankstumo. „Jis saugo vienodai, tiek nuo ypač lengvos galimybės, kuri paverstų konstituciją nepastovia, tiek ir nuo griežtų apribojimų, kurie amžinai išsaugotų nustatytas jos ydas.“²⁰

Buvęs JAV aukščiausiojo teismo teisėjas Joseph’as Story savo knygoje „Jungtinių Valstijų Konstitucijos komentarai“ teigė, kad „valdymo sistema, kuri nepasirūpina priemonių pokyčiams, bet dedasi esanti pastovi ir nekeičiama, po kurio laiko būtinai taps visiškai nepritaikyta tautos poreikiams: arba ji degeneruos į despotizmą, arba dėl savo neatitikties įvykusiems pasikeitimams taps revoliucijos priežastimi. Svarbiausias siektinas tikslas – sudaryti sąlygas, kad pakeitimai būtų įgyvendinami, bet ne per lengvai; užtikrinti tinkamą apdairumą bei atsargumą; ir vadovautis patirtimi, o ne atverti kelius paprasčiausių spėlionių ar manymų padiktuotiems eksperimentams.“²¹

JAV teisės doktrinoje teigiama, kad dvigubas kvalifikuotos daugumos reikalavimas – 2/3 abiejų Kongreso rūmų ir 3/4 valstijų – sukuria ekstensyvų konstitucijos pataisų „apmąstymo“ laikotarpį, pataisų proceso stabilumą, riboja nesutarimus bei varžo individualius interesus. „Jis padeda išsaugoti konstituciją kaip „pagrindinį įstatymą“, o ne paprastų įstatymų rinkinį.“²²

Skirtingas požiūris į konstitucijos ir paprastų įstatymų keitimą ryškėja ir antrojoje pasaulio rašytinėje konstitucijoje – 1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų (Lenkijos ir Lietuvos) valstybės Valdymo įstatyme (*Ustawa Rządowa*). Šios Konstitucijos VI straipsnyje sakoma, jog siekiant užkirsti kelią tautos netikėtiems ir dažniems Konstitucijos

19 The Articles of Confederation and Perpetual Union [interaktyvus]. 1778 [žiūrėta 2009-08-26]. <<http://supreme.lp.findlaw.com/documents/aofc.html>>.

20 Federalist No. 43 [interaktyvus]. 1788 [žiūrėta 2009-08-20]. <http://thomas.loc.gov/home/histdox/fed_43.html>.

21 Story, J. *Commentaries on the Constitution of the United States*. Boston: Hilliard, Gray and Co., 1833, p. 679.

22 Meese, E.; Forte, D. F.; Spalding, M. *The Heritage guide to the Constitution*. Washington: The Heritage Foundation, 2005, p. 285.

keitimams nustatoma, kad Konstituciją peržiūrėti ir taisyti galima kas dvidešimt penkeri metai, ir reikalaujama, kad toks konstitucinis Seimas būtų ekstraordinarinis pagal jam skirtą atskirą įstatymą²³.

Antroji Europoje, 1791 m. rugsėjo 3 d. priimta Prancūzijos Konstitucija taip pat nustatė labai sudėtingą jos keitimo teisinę tvarką. Konstitucijos VII skyriuje buvo skelbiama, kad tauta turi neatimamą teisę pakeisti Konstituciją, tačiau nepaisant to nacionalinius interesus labiau atitinka pasinaudojimas Konstitucijos taisymo teise pagal tą tvarką, kuri nustatyta pačioje Konstitucijoje. Konstitucijos pataisai inicijuoti buvo būtinas trijų iš eilės kadencijų įstatymų leidžiamosios institucijos išreikštas vienasdalis pageidavimas. Kartu pažymėtina, jog Konstitucija numatė, kad vienos kadencijos įstatymų leidžiamajai institucijai pasiūlius Konstitucijos pataisą, kitų dviejų po jos einančių kadencijų legislaturės neturėjo teisės teikti jokie Konstitucijos straipsnio keitimo pasiūlymo. Konstitucijoje netgi buvo nustatyta, kokiose parlamento sesijose turi būti svarstomas Konstitucijos pataisos inicijavimo klausimas: pirmųjų dviejų kadencijų parlamentai šį klausimą privalėjo svarstyti per du paskutinius baigiamosios parlamento sesijos mėnesius, o trečios kadencijos parlamentas – pirmosios sesijos pabaigoje arba antrosios pradžioje. Svarstymai dėl Konstitucijos pataisos inicijavimo turėjo vykti pagal tą pačią, kaip ir įstatymų leidybos, tvarką, tačiau tokiam įstatymų leidėjo nutarimui nebuvo reikalinga karaliaus sankcija.

Trijų iš eilės kadencijų įstatymų leidėjui inicijavus Konstitucijos pataisą, kitos (ketvirtos) kadencijos įstatymų leidybos institucija turėjo būti papildoma 249-iais departamentuose išrinktais nariais (šie nauji nariai padvigubindavo tą įprastinį narių skaičių, kuris į įstatymų leidybos instituciją buvo renkamas kiekviename iš departamentų pagal jo gyventojų skaičių) ir bendrai sudarydavo vienerių rūmų instituciją – Pataisų Asamblėją. Konstitucija numatė, kad minėti 249 nariai privalo būti išrinkti tik po to, kai atstovų į įstatymų leidybos instituciją rinkimai bus pasibaigę. Be to, Konstitucijoje buvo įtvirtintas draudimas trečiosios kadencijos įstatymų leidybos institucijos nariams būti renkamiems į Pataisų Asamblėją.

Pataisų Asamblėjos nariai ir kolektyviai, ir asmeniškai privalėjo prisiekti: visi kartu – gyventi laisvais arba mirti; asmeniškai – vykdyti jiems pavestas pareigas, būti ištikimi tautai, įstatymui ir karaliui.

Konstitucija reikalavo, kad, nariams prisiekus, Pataisų Asamblėja nedelsdama imtų svarstyti jai pateiktus klausimus. Užbaigus darbą visi 249 papildomai išrinkti Pataisų Asamblėjos nariai privalėjo atsistatydinti ir jokiais aplinkybėmis neturėjo teisės dalyvauti įstatymų leidyboje²⁴.

23 The Constitution of May 3, 1791 [interaktyvus]. 1791 [žiūrėta 2009-09-09]. <http://www3.lrs.lt/pdf/konstitucija_angliska_1.pdf>.

24 The French Constitution of 1791, 3 September [interaktyvus]. 1791 [žiūrėta 2009-09-12]. <<http://sourcebook.fsc.edu/history/constitutionof1791.html>>.

3. Tautos atstovybės intervencijos į konstitucijos tekstą ribojimai dabartinėse konstitucijose

Tyrinėdamas įvairių šalių konstitucijas ir valstybių teises sistemas britų teisininkas Jamesas Bryce'as, be jau žinomo tradicinio konstitucijų skirstymo į rašytines ir nerašytines, pasiūlė naują konstitucijų klasifikavimą. Jo nuomone, toks klasifikavimo kriterijus gali būti nustatytas atsižvelgiant į konstitucijos ir ordinarinių įstatymų santykį, taip pat ryšius, kurie ordinarinius įstatymus priimančią valstybės valdžią sieja su konstitucija. Pagal tai J. Bryce'as konstitucijas suskirstė į lanksčias ir griežtas (nelanksčias). Lanksčios konstitucijos savo teisine galia nesiskiria nuo paprastų įstatymų, jas įstatymų leidėjas bet kada gali pakeisti įprastine paprastų įstatymų leidybos tvarka. Tuo tarpu griežtos konstitucijos nustato hierarchinę teisės aktų sistemą, kurioje konstitucijai suteikiama universaliai aukščiausia juridinė galia. Be to, griežtos konstitucijos yra keičiamos ypatinga tvarka, besiskiriančia nuo ordinarinės įstatymų leidybos²⁵.

Dabartinėje teisės doktrinoje konstitucijų skirstymas į lanksčias ir griežtas iš esmės yra siejamas tik su konstitucijų keitimo tvarkos ypatumais. Konkretios konstitucijos priskyrimą kuriam nors iš paminėtų tipų determinuoja konstitucijos pataisų proceso sudėtingumas. Vienos, universalios formulės, kuri atskleistų visų konstitucijų koregavimo ypatybes, nėra. Pasaulio valstybių konstitucijose ir eksplicitiškai, ir implicitiškai nustatomi įvairūs konstitucijų keitimo suvaržymai. Jie gali būti substanyvinio arba procedūrinio pobūdžio. Pirmieji nustato reikalavimus konstitucijos pataisų turiniui, antrieji – legislatyvinį procesą konstitucijos pataisoms priimti paverčia ekstraordinariu.

Substanyviniais ribojimais pasaulio šalių konstitucijose neretai įteisinama tam tikrų konstitucijos nuostatų galiojimo permanencija. Tai reiškia, kad šios nuostatos apskritai negali būti konstitucijos pataisų objektu. Pavyzdžiui, 1958 m. Prancūzijos Konstitucija²⁶ nustato, kad jokia pataisa negali pakeisti respublikinės valdymo formos (89 str.). Valdymo formos nekintamumą saugo ir Italijos Konstitucija²⁷. Jos 139 straipsnyje nurodoma, kad valdymo forma – respublika – negali būti keičiama. Portugalijos Konstitucijos²⁸ 288 straipsnyje išvardyta keturiolika konstitucinių principų, kuriuos Konstituciją koreguojantys įstatymai privalo saugoti (tai jau minėta respublikinė valdymo forma; taip pat šalies nepriklausomybė ir valstybės vieningumas; bažnyčių atskyrimas nuo valstybės; piliečių teisės, laisvės ir jų garantijos; aukščiausios valdžios institucijų atskyrimas ir tarpusavio priklausomybė; visuotinė, tiesioginė, slapta ir periodinė rinkimų teisė formuojant aukščiausios valdžios, autonominių regionų ir vietos valdžios institucijas; teismų nepriklausomumas; politinė ir administracinė Azorų ir Madeiros salų autonomija; kt.).

25 Bryce, J. *Studies in History and Jurisprudence* [interaktyvus]. New York: Oxford University Press, 1901 [žiūrėta 2009-09-25]. <http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=2003&chapter=138243&layout=html&Itemid=27>.

26 Constitution of October 4 [interaktyvus]. 1958 [žiūrėta 2009-10-02]. <<http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution.25740.html>>.

27 Costituzione della Repubblica Italiana [interaktyvus]. 1947 [žiūrėta 2009-09-05]. <http://legxven.camera.it/cost_reg_funz/345/348/446/listaArticoliDueLivelli.asp>.

28 Constitution of the Portuguese Republic [interaktyvus]. 1976 [žiūrėta 2009-08-03]. <http://www.servat.unibe.ch/icl/po00000_.html>.

Čekijos Konstitucija²⁹ draudžia priimti tokias konstitucijos pataisas, kurios keistų esminius demokratiškumu ir teisės viešpatavimu grindžiamos valstybės principus (9 str.). Vadovaujantis Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindiniu Įstatymu³⁰, jo keitimas, kuris būtų susijęs su Federacijos padalijimu į federalines žemes, esminiu federalinių žemių dalyvavimu įstatymų leidyboje arba su Pagrindinio Įstatymo 1 straipsnyje („Žmogaus orumas, žmogaus teisės, pagrindinių teisių privalomumas“) ir 20 straipsnyje („Konstitucijos principai, teisė pasipriešinti“) įtvirtintais principais, yra negalimas (79 str.). 1814 m. Norvegijos Konstitucija³¹ skelbia, kad jos pataisos negali paneigti Konstitucijoje įkūnytų principų arba pakeisti Konstitucijos dvasios (112 str.). Armėnijos Konstitucijos³² 114 straipsnis draudžia keisti Konstitucijos 1 straipsnį („Armėnijos Respublika yra suvereni, demokratinė, socialinė valstybė, grindžiama teisės viršenybe“), 2 straipsnį (skelbiantį suvereniteto priklausymą Tautai ir jo įgyvendinimą tiesiogiai arba per atstovus) ir 114 straipsnį (nustatantį draudimą keisti Konstitucijos 1 ir 2 straipsnius). Pagal Kambodžos Karalystės Konstituciją³³ negali būti priimamos tokios jos pataisos, kurios darytų įtaką liberalios ir pliuralistinės demokratijos sistemai arba konstitucinės monarchijos santvarkai (153 str.). Substantyviniai konstitucijos pataisų ribojimai yra įtvirtinti ir Ukrainos Konstitucijoje³⁴. Šios Konstitucijos 157 straipsnyje nurodyta, kad Konstitucija negali būti keičiama, jeigu pataisos panaikina arba riboja žmogaus ir piliečio teises ar laisves arba jei jos orientuotos į Ukrainos nepriklausomybės panaikinimą, taip pat valstybės teritorinio nedalomumo pažeidimą. Gana platų nekeičiamų konstitucinių nuostatų sąrašą nustato Rumunijos Konstitucija³⁵. Jos 152 straipsnyje išvardijama, kad negali būti keičiamos Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios nacionalinį, nepriklausomą, unitarinį ir nedalomą Rumunijos valstybės pobūdį, taip pat respublikinę valdymo formą, teritorinį integralumą, teismų nepriklausomumą, politinį pliuralizmą ir oficialią valstybės kalbą. Taip pat šiame straipsnyje numatyta, kad negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, kurios paneigtų fundamentalias žmogaus teises ir laisves arba jų garantijas. Dar vienas Konstitucijos pataisų turinį lemiančio teisinio reguliavimo pavyzdys – Azerbaidžano Konstitucijos³⁶ 156 straipsnio nuostata, nurodanti, jog konstituciniai įstatymai, kuriais keičiama Konstitucija, negali prieštarauti pagrindiniam Konstitucijos tekstui (156 str.).

29 Constitution of the Czech Republic [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2009-07-28]. <http://angl.concourt.cz/angl_verze/constitution.php>.

30 Basic Law for the Federal Republic of Germany [interaktyvus]. 1949 [žiūrėta 2009-07-29]. <<https://www.btg-bestellservice.de/index.php?sid=973ac4bc5ae22924f6d506223993ca97&navi=1&subnavi=68&anr=80201000>>.

31 Constitution of the Kingdom of Norway [interaktyvus]. 1814 [žiūrėta 2009-08-25]. <<http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/>>.

32 Constitution of the Republic of Armenia [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-08-27]. <<http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=eng>>.

33 Constitution of the Kingdom of Cambodia [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2009-08-15]. <<http://www.cambodia.gov.kh/unisq11/egov/english/organ.constitution.html#chapter15>>.

34 Constitution of Ukraine [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2009-09-07]. <<http://www.rada.gov.ua/const/conengl.htm#r13>>.

35 Constitution of Romania [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-09-07]. <<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371>>.

36 Constitution of the Azerbaijan Republic [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-09-15]. <http://www.constcourt.gov.az/en/download/legislation/constitution_of_AR.doc>.

Pasaulio šalių konstitucijų tekstuose pasitaiko ir tokių konstitucinių nuostatų, kurių nekeitinamumas yra santykinis, o ne absoliutus. Intervencija į konstitucijos nuostatas tokiais atvejais yra suvaržyta tam tikrų imperatyvių, sunkiai įgyvendinamų sąlygų. Pavyzdžiui, JAV Konstitucijos V straipsnis numato, kad nė viena valstija be savo sutikimo negali netekti lygaus atstovavimo Senate. Galima teigti, jog ši konstitucinė nuostata *de facto* eliminuoja galimybę pakeisti JAV Konstitucijos I straipsnio 3 skyriuje įtvirtintą normą, nustatančią paritetinį visų valstijų atstovavimą aukštesniuosiuose Kongreso rūmuose. Žinoma, pagal Konstitucijos V straipsnį *de jure* egzistuoja teorinė galimybė pakeisti lygaus valstijų atstovavimo Senate principą, tačiau praktiškai tokios pataisos priėmimas sunkiai įmanomas. Pirmiausia dėl to, kad nukrypimas nuo minėto principo keltų grėsmę JAV federalizmui. Konstitucijos nuostatų apsaugos požiūriu dėmesio verta ir kita JAV Konstitucijos V straipsnyje nustatyta taisyklė, kuri iki 1808 m. draudė priimti bet kokią pataisą, susijusią su Konstitucijos I straipsnio 9 skyriaus 1 (dėl asmenų imigracijos arba įvežimo uždraudimo negalimumo) ir 4 (dėl pagalvės mokesčio arba kitų tiesioginių mokesčių nustatymo ribojimo) punktais. Pagal tokį JAV Konstitucijoje įtvirtintą teisinį reguliavimą I straipsnio 9 skyriaus 1 ir 4 punktų nuostatų absoliuti jų nekeičiamumo apsauga buvo apribota laike, todėl suėjus Konstitucijoje nurodytam terminui minimos jos nuostatos jau galėjo būti koreguojamos pagal Konstitucijoje nustatytą jos keitimo tvarką.

JAV Konstitucijos nuostatai dėl lygaus valstijų atstovavimo Senate turinio požiūriu yra artima Australijos konstitucinio akto³⁷ 128 straipsnio norma, numatanti, jog konstitucijos pakeitimai, koreguojantys proporcinį valstijų atstovavimą bet kuriuose parlamento rūmuose; minimalų valstijos atstovų skaičių Atstovų rūmuose; didinantys, mažinantys ar kitaip keičiantys valstijos teritoriją; arba bet koku būdu veikiantys minėtas konstitucijos nuostatas, negali tapti teise, išskyrus atvejį, kai tokiam pasiūlymui pritaria dauguma konkrečioje valstijoje balsavusių jos rinkėjų.

Jau buvo minėta, kad konstitucijose ne tik *expressis verbis* forma nustatomos konstitucijos keitimo teisinės sąlygos. Tokią realybę patvirtina konstitucinės justicijos institucijų jurisprudencija. 1951 m. *Southwest State (I BVerfGE 14)* byloje Vokietijos federalinis konstitucinis teismas konstatavo, jog konstitucija yra vientisas aktas, todėl kiekvienos jos dalies prasmė yra susieta su kitomis konstitucijos nuostatomis. Suvokiant ją kaip visumą, konstitucija reflektuoja tam tikrus universalius principus ir fundamentalias taisykles, kuriems atskiros jos nuostatos yra subordinuotos. Vadovaudamasis šiomis konstitucinėmis dogmomis federalinis konstitucinis teismas minėtame sprendime pritarė Bavarijos konstitucinio teismo pozicijai, jog konceptualiai nėra neįmanoma, kad vien tik dėl to, jog tam tikra nuostata yra konstitucijos dalis, ji negali būti niekinė ir negaliojanti. Teismas pabrėžė, jog egzistuoja tokie konstituciniai principai, kurie yra tokie fundamentalūs ir taip stipriai išreiškiantys teisę, jog net turi pirmenybę prieš konstituciją, kadangi saisto konstitucijos kūrėjus. Todėl kitos, tokio statuso neturinčios, konstitucijos nuostatos gali būti niekinės ir savaime negaliojančios, jeigu tiems prin-

37 Commonwealth of Australia Constitution Act [interaktyvus]. 1900 [žiūrėta 2009-08-14]. <<http://www.aph.gov.au/SEnate/general/constitution/index.htm>>.

cipams prieštarauja³⁸. Dėl savo ypatingos reikšmės ir fakto, jog tai buvo pirmasis federalinio įstatymo pripažinimo antikonstituciniu atvejis Vokietijos federalinio konstitucinio teismo jurisprudencijoje, *Southwest State* byla neretai yra pavadinama vokiškąja *Marbury v. Madison*.

Derėtų paminėti ir tai, jog *Southwest State* bylos *ratio decidendi* sukūrė jurisprudencinį pamatą „antikonstitucinių konstitucijos pataisų doktrinos“ formulavimui. Doktrinos esmę atskleidžia principas, jog netgi konstitucijos pataisa gali būti nekonstitucinė, jeigu ji prieštarauja Pagrindinio Įstatymo esminėms vertybėms arba jo dvasiai. Šios koncepcijos teisinį galiojimą federalinis konstitucinis teismas pripažino 1953 m. *Article 117 (3 BVerfGE 225)* ir 1970 m. *Klass (30 BVerfGE I)* bylose³⁹. Pastarojoje byloje atskirąją nuomonę dėl teismo sprendimo išdėstę teisėjai buvo pasirengę pripažinti negaliojančią Pagrindinio Įstatymo 10 straipsnio pataisą kaip ribojančią „neliečiamą“ susirašinėjimo, pašto ir ryšių slaptumo teisę.

„Amžinų konstitucijos principų“ egzistavimą patvirtina ir Italijos konstitucinio teismo oficialioji doktrina. Savo sprendime Nr. 1146/1988 Italijos konstitucinis teismas pripažino, kad Italijos Konstitucija įtvirtina tam tikrus „aukščiausius principus“, kurių jokie konstituciją keičiantys įstatymai, taip pat kiti konstituciniai įstatymai negali pakeisti arba pažeisti jų esencijos. Šie „aukščiausieji principai“ apima ne tik tuos, kuriuos pati konstitucija kvalifikuoja kaip teisės ją keisti ribojimus (pavyzdžiui, principą, nustatantį valstybės valdymo formą – respubliką (Italijos Konstitucijos 139 str.), bet ir tuos nerašytus principus, kurie išreiškia Italijos Konstitucijos aukščiausių, pagrindinių vertybių esmę⁴⁰. Nors šiame konstitucinio teismo sprendime nebuvo pateiktas „aukščiausių principų“ sąrašas, tačiau vadovaujantis ilgamete konstitucinio teismo jurisprudencija⁴¹ tokių principų kategorijai priskiriami žmogaus orumo, prigimtinių, neatimamų žmogaus teisių, tautos suvereniteto, pliuralizmo, valstybės ir bažnyčios atskyrimo, lygiateisiškumo bei teisių teisminės gynybos principai.

Indijos aukščiausiasis teismas 1973 m. byloje *Kesavananda Bharti v. State of Kerala (AIR 1973 SC 1461)* atskleidė imanentinius Konstitucijos reikalavimus, kurie riboja konstitucijos keitimo galias. Teismas konstatavo, jog tam tikri vidiniai Indijos Konstitucijos principai yra neliečiami, todėl parlamentas negali jų pakeisti. Minėti principai sudaro Konstitucijos struktūros fundamentą, todėl privalo būti saugojami. Tokia doktrina buvo patvirtinta ir 1975 m. *Indira Nehru Gandhi v. Raj Narain (AIR 1975 SC 2299)* byloje. Reaguodamas į tokius aukščiausiojo teismo sprendimus Indijos parlamentas 1976 m. priėmė keturiasdešimt antrąją Konstitucijos pataisą. Siekiant apriboti teismo galias Indijos Konstitucijos⁴² 368 straipsnis buvo papildytas nauja 4 dalimi, įtvirtinančia,

38 Kommers, D. P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1997, p. 63.

39 *Ibid*, p. 48.

40 Bongiovanni, G.; Sartor, G.; Valentini, Ch. *Reasonableness and Law*. Netherlands: Springer, 2009, p. 234.

41 Italijos konstitucinio teismo sprendimai: Nr. 37/1992; 479/1987; 366/1991; 382/1992; 238/1998; 62/1992; 30/1971; 31/1971; 18/1982; 203/1989; 232/1989.

42 The Constitution of India [interaktyvus]. 1949 [žiūrėta 2009-08-28]. <http://india.gov.in/govt/constitutions_of_india.php>.

kad kiekviena pagal šį straipsnį priimta Konstitucijos pataisa jokių pagrindų negali būti svarstoma nė viename teisme. Tačiau būdamas nuoseklus ir vadovaudamasis ankstesne jurisprudencija, 1980 m. aukščiausiasis teismas *Minerva Mills Ltd. v. Union of India* (AIR 1980 SC 1789) byloje nusprendė, kad minėta Konstitucijos pataisa yra neteisėta. Teismas pabrėžė, kad parlamento galios keisti Konstituciją yra ribotos, todėl priimdamas Konstitucijos pataisus parlamentas negali savo ribotų galių paversti neribotomis, absoliučiomis⁴³. Priešingu atveju parlamentas veiktų *ultra vires*.

Nekeičiamų konstitucijos principų ir antikonstitucinių jos pataisų jurisprudencinės doktrinos genezės požiūriu reikšminga Airijos aukščiausiojo teismo 1934 m. bylos *State (Ryan) v. Lennon*⁴⁴ sprendime išdėstyta teismo pirmininko Hugh'o Kennedy atskiroji nuomonė. Nagrinėjant bylą dėl konstitucijos pataisų teisėtumo, teisėjas H. Kennedy oponuodamas daugumos nuomonei pabrėžė, jog Airijos parlamento (*Oireachtas*) teisė keisti konstituciją yra ribota ir saistoma tam tikrų įgyvendinimo sąlygų bei pataisų turinio reikalavimų. Visa apimančius šios teisės ribojimus pirmiausia lemia tai, kad, kaip paskelbė konstitucijai rengti sušaukta konstitucinė asamblėja, – visa teisėta valdžia žmonėms kyla iš Dievo. Todėl neabejotina, kad jeigu kuris nors parlamento aktas (įskaitant ir konstitucijos pataisą) nusižengia pirminiam, aukščiausiam Šaltiniui (pavyzdžiui, pamindamas Prigimtinę Teisę), iš kurio per tautą *Oireachtas* įgyja legislatyvinės galias, tai toks aktas neišvengiamai bus antikonstitucinis, jis neturės teisinės galios ir apskritai bus niekinis, negaliojantis.

Minėta, kad konstitucijos keitimo suvaržymai gali būti ne tik substantyvieniai. Konstitucijos koregavimo siekius riboja ir įvairūs procedūriniai reikalavimai. Pataisų proceso „apsunkinimai“ sukuria teisinius trukdžius, idant būtų išvengta spontaniškų, nemotyvuotų, pernelyg greitai įgyvendinamų arba valstybės konstitucinę sistemą ardančių konstitucinio reguliavimo pokyčių.

Svarbiausio valstybės teisės akto keitimo procesas gali būti sunkinamas panaudojant įvairius teisinius instrumentus. Dažniausiai konstitucijoje nustatoma ne viena, o kelios jos taisyta sunkinančios priemonės. Šių priemonių derinys sukuria procedūrinę teisinę apsaugos sistemą, trukdančią greitai ir nesudėtingai priimti konstitucijos pataisus. Vienas iš konstitucijose įtvirtintų trukdžių, neleidžiančių pradėti arba tęsti jos pataisų proceso, yra draudimas taisyti konstituciją esant tam tikroms joje nurodytoms aplinkybėms. Intervencijos į konstituciją ribojimo apimties aspektu šie keitimo suvaržymai gali būti taikomi arba visoms konstitucijos nuostatoms, arba tik kai kurioms iš jų. Pabrėžtina, jog taikymo trukmės požiūriu minėti draudimai yra laikini, jų galiojimas apibrėžiamas tam tikru terminu arba siejamas su konstitucijoje nurodytų aplinkybių buvimo laikotarpiu.

43 Voermans, W. Covert Constitutions triggered by Constitutional Reserves [interaktyvus]. *Montesquieu research papers*. No 2 [žiūrėta 2009-09-28]. <<http://www.montesquieu-institute.eu/9353000/1/j9vvhfxcd6p0lcl/vhxzde5a00vx>>.

44 *The State (at the prosecution of Jeremiah Ryan and Others) v. Captain Michael Lennon, Governor of the Military Detention Barracks, Arbour Hill, Dublin, Colonel Frank Bennett and Others, The Members of the Constitution (Special Powers) Tribunal* [interaktyvus]. 1934 [žiūrėta 2009-08-14]. <[http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/\(WebFiles\)/4BDC71672260E0218025765E0036A4F4/\\$FILE/State%20\(Ryan\)%20v%20Lennon_1934.rtf](http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/4BDC71672260E0218025765E0036A4F4/$FILE/State%20(Ryan)%20v%20Lennon_1934.rtf)>.

Pasaulio valstybių konstitucijose įtvirtinamos įvairios aplinkybės arba situacijos, kuriomis konstitucijos keitimo procesas yra negalimas. Nemažai konstitucijų tokiomis kliūtimis pripažįsta karo ir nepaprastą padėtį (Gruzijos Konstitucijos⁴⁵ 103 str., Serbijos Konstitucijos⁴⁶ 204 str., Albanijos Konstitucijos⁴⁷ 177 str., Portugalijos Konstitucijos 289 str., Lietuvos Respublikos Konstitucijos 147 str., Ukrainos Konstitucijos 157 str., Moldovos Konstitucijos⁴⁸ 142 str.). Tokiu atveju galimybė inicijuoti konstitucijos koregavimą arba tęsti jau pradėtą konstitucijos pataisos priėmimo procesą suspenduojama, kol išnyks minėtos aplinkybės.

Neretai konstitucijose įtvirtinamas draudimas tam tikrą laiką pakartotinai siūlyti tas konstitucijos pataisas, kuriom ankstesnio svarstymo metu nebuvo pritarta. Pavyzdžiui, Albanijos Konstitucijos 177 straipsnyje numatyta, jog ta pati konstitucijos pataisa gali būti teikiama pakartotinai ne anksčiau nei po metų nuo tokio įstatymo projekto atmetimo Asamblėjoje arba ne anksčiau nei po trejų metų, jei pataisa buvo atmeta referendume. 1992 m. Estijos Konstitucijoje⁴⁹ nurodoma, kad Konstitucijos pataisa dėl to paties klausimo gali būti inicijuota ne anksčiau kaip po metų nuo atitinkamo pasiūlymo atmetimo referendume arba Riigikogu (168 str.). Analogiškas ribojimas vienerių metų laikotarpiui nustatytas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (148 str.), Juodkalnijos⁵⁰ (155 str.) ir Kuveito⁵¹ (174 str.) konstitucijose.

Kai kurios konstitucijos saugomos nuo pataisų draudžiant nustatytą laikotarpį nuo priimtų pataisų įsigaliojimo siūlyti bet kokias konstitucijos pataisas. Minėtos Kuveito Konstitucijos 174 straipsnyje, *inter alia*, nurodoma, kad jokia šios konstitucijos pataisa negali būti pasiūlyta anksčiau nei po penkerių metų nuo jos įsigaliojimo. Kai kuriose šalyse konstitucijos nekeičiamumo laikotarpiai siejami ne su konstitucijos įsigaliojimo momentu, bet su vėliausiu konstitucijos keitimu, kurio metu buvo priimtose jos pataisos. Pastaruoju konstitucijos taisymo suvaržymu tarsi nustatomas konstitucijos keitimo dažnis. Pavyzdžiui, Graikijos Konstitucijoje⁵² numatyta, jog Konstitucijos revizija nėra leidžiama penkerius metus po ankstesnės jos peržiūros užbaigimo (110 str.). Panašią konstitucinę taisyklę įtvirtina ir Portugalijos Konstitucija. Vadovaujantis jos 284 straipsnio 1 dalimi Respublikos Asamblėja (parlamentas) gali peržiūrėti Konstituciją praėjus penkeriems metams nuo paskutinio Konstitucijos ordinarinio keitimo įstatymo paskel-

45 Constitution of Georgia [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-07-30]. <http://www.parliament.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_>.

46 Constitution of the Republic of Serbia [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2009-07-26]. <http://www.parlament.gov.rs/content/eng/akta/ustav/ustav_ceo.asp>.

47 Albanian Constitution [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2009-07-26]. <<http://www.president.al/english/pub/kushtetuta.asp>>.

48 The Constitution of the Republic of Moldova [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-07-26]. <<http://www.presidente.md/const.php?lang=eng>>.

49 Constitution of the Republic of Estonia [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2009-09-02]. <<http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php>>.

50 Constitution of Montenegro [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2009-09-15]. <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/47e11b0c2.html>>.

51 Kuwait Constitution [interaktyvus]. 1962 [žiūrėta 2009-08-28]. <http://www.servat.unibe.ch/icl/ku00000_.html>.

52 Constitution of Greece [interaktyvus]. 1975 [žiūrėta 2009-07-29]. <<http://www.hri.org/docs/syntagma/>>.

bimo. Tačiau kartu Konstitucija numato ir ekstraordinarinio jos keitimo galimybę nesilaikant penkerių metų termino. Šia teise gali būti pasinaudota bet kuriuo metu, jeigu tam pritaria 4/5 visų Respublikos Asamblėjos narių (284 str. 2 d.).

Aplinkybių, suvaržančių konstitucijos keitimo galių įgyvendinimą, sąrašas gali būti pratęstas dar keliais įvairių valstybių konstitucinio reguliavimo pavyzdžiais. Prancūzijos Konstitucijos 89 straipsnis nustato, kad jos pataisų procedūra negali būti pradėta arba tęsiama, jeigu kyla grėsmė teritorijos vientisumui. Pagal Belgijos Karalystės Konstituciją⁵³ draudžiama pradėti ar tęsti Konstitucijos peržiūrą karo metu arba tuomet, kai Parlamento rūmams kliudoma laisvai susirinkti federalinėje teritorijoje (196 str.). Šis pagrindinio šalies teisės akto pataisų ribojimas Belgijos Konstitucijoje nevienintelis. Regentystės metu konstitucija neleidžia taisyti jos nuostatų, įtvirtinančių karaliaus konstitucines galias, teisinį statusą, taip pat draudžia keisti minėtus ribojimus įtvirtinančią Konstitucijos normą (197 str.). Panašius laikinus monarcho galių bei jo statuso pakeitimo suvaržymus numato ir Liuksemburgo Konstitucija⁵⁴. Joje nustatyta, jog regentystės laikotarpiu Konstitucijos pataisos, susijusios su Didžiojo Kunigaikščio prerogatyvomis, jo statusu arba įpėdinystės tvarka, negali būti priimamos (115 str.). Vadovaujantis Baltarusijos Konstitucijoje⁵⁵ įtvirtinta teisine tvarka parlamentas neturi teisės keisti arba pildyti Konstitucijos nepaprastosios padėties metu, taip pat paskutinius šešis Atstovų rūmų kadencijos mėnesius (139 str.).

Tęsiant konstitucijos keitimo apsunkinimų instrumentarijaus tyrimą pasakytina, jog viena iš labiausiai paplitusių konstitucijos pataisų priėmimo sąlygų yra kvalifikuotos balsų daugumos vienerių rūmų parlamente arba abejuose bikameralinio parlamento rūmuose reikalavimas. Šis imperatyvas įstatymo dėl konstitucijos keitimo priėmimą padaro sudėtingesnį, labiau komplikuoatą, nes priimant paprastus įstatymus kvalifikuotos balsų daugumos įprastai nereikalaujama, jie priimami paprasta palamento narių balsų dauguma. Konstitucijose įtvirtinta kvalifikuota dauguma dažniausiai išreiškiama 2/3, rečiau 3/4, 3/5 arba 4/5 balsų skaičiumi. Pavyzdžiui, Vokietijos Federacijos Pagrindinio Įstatymo pataisoms turi pritarti 2/3 Bundestago ir 2/3 Bundesrato narių. Ne mažesne nei 2/3 visų parlamento narių balsų dauguma priimami Lietuvos, Gruzijos, taip pat Slovėnijos konstitucijos⁵⁶ pakeitimai. Latvijos Konstitucijos pataisos priimamos, jeigu už jas balsuoja ne mažiau kaip 2/3 posėdyje dalyvaujančių Seimo narių. Tačiau kartu Konstitucija nustato ir privalomą 2/3 visų Seimo narių kvorumą, kad Konstitucijos pataisos Seimo posėdyje galėtų būti svarstomos. 3/4 visų Nacionalinės Asamblėjos narių balsų dauguma gali būti priimamos Bulgarijos Konstitucijos⁵⁷ pataisos. Ispanijos

53 Constitution of the Kingdom of Belgium [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-06-28]. <<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1744/file/b249d2a58a8d0b9a5630012da8a3.pdf>>.

54 Constitution of Luxembourg [interaktyvus]. 1868 [žiūrėta 2009-07-19]. <http://www.servat.unibe.ch/law/icl/lu00000_.html>.

55 Constitution of the Republic of Belarus [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-09-05]. <<http://www.president.gov.by/en/press19336.html#doc>>.

56 Constitution of the Republic of Slovenia [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-07-19]. <<http://www.dz-rs.si/index.php?id=351&docid=25&showdoc=1>>.

57 Constitution of the Republic of Bulgaria [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-07-20]. <<http://www.parliament.bg/?page=const&lng=en>>.

Karalystės Konstitucijos⁵⁸ keitimui turi pritarti ne mažiau kaip 3/5 abejų parlamento rūmų narių. 4/5 kvalifikuotos balsų daugumos reikalavimas paprastai nėra susijęs su balsų skaičiumi, kuris būtinas Konstitucijos pataisoms galutinai priimti. Tokia balsų dauguma dažniausiai gali būti priimamas sprendimas pasinaudoti Konstitucijoje numatyta paprastesne, greitesne Konstitucijos keitimo tvarka. Antai Estijos Konstitucijos 166 straipsnis nustato, jog sprendimas svarstyti įstatymą dėl Konstitucijos keitimo skubos tvarka priimamas 4/5 parlamento (*Riigikogu*) narių balsais. Tokiu atveju Konstituciją keičiančiam įstatymui priimti užtenka vieno svarstymo, kurio metu jam turi pritarti 2/3 *Riigikogu* narių. Pagal Portugalijos Konstituciją 4/5 Respublikos Asamblėjos narių balsų dauguma gali būti įveiktas Konstitucijoje įtvirtintas draudimas keisti ją anksčiau nei po penkerių metų nuo paskutinio Konstituciją keičiančio įstatymo paskelbimo.

Kai kuriose šalyse svarbiausio valstybės teisinio akto keitimo procedūra yra apsunkinama reikalavimu balsuoti dėl konstitucijos pataisos priėmimo parlamente du kartus. Dvigubo votumo taisyklė gali turėti du tipus: paprastąjį dvigubą votumą ir sudėtingą dvigubą votumą. Paprastasis dvigubas votumas – tai galimybė priimti konstitucijos pataisas dėl jų balsuojant du kartus su nustatyto laikotarpio tarp balsavimų pertrauka tos pačios kadencijos parlamente. Sudėtingo dvigubo votumo reikalavimas yra susijęs su būtinybe antrą kartą balsuoti dėl konstitucijos pataisų priėmimo jau naujos sudėties parlamente. Paprastasis dvigubas votumas įtvirtintas Italijos, Lietuvos, Baltarusijos konstitucijose. Dėl konstitucijos pataisų parlamentas šiose šalyse balsuoja du kartus su ne mažesne kaip trijų mėnesių pertrauka. Sudėtingo dvigubo votumo taisyklė yra taikoma Belgijoje, Švedijoje, Suomijoje, Islandijoje, Liuksemburge, Norvegijoje, Nyderlanduose. Pagal šių šalių konstitucijas galutinį sprendimą dėl konstitucijos nuostatų pakeitimo priima po rinkimų susirinkęs naujos sudėties parlamentas.

Neretai pasaulio konstitucijų arba atskirų jos nuostatų stabilumas saugomas pasitelkiant referendumo institutą. Vienu valstybių konstitucijos turi nuostatų, kurios gali būti keičiamos tik referendumu (Lietuva, Latvija, Estija, Islandija, Baltarusija, Juodkalnija). Kitose šalyse referendumas yra privalomas dėl kiekvienos konstitucijos pataisos (Danija, Japonija, Airija, Šveicarija). Galima paminėti, jog Azerbaidžano Konstitucija nustato skirtingą jos keitimo tvarką atsižvelgiant į tai, ar pataisomis galiojančios Konstitucijos tekstas keičiamas, ar tik papildomas naujomis nuostatomis. Šioje Konstitucijoje numatyta, kad jos teksto pakeitimai gali būti daromi tik referendumu, o Konstitucijos papildymai yra priimami Azerbaidžano parlamente (*Milli Majlis*) dėl jų balsuojant du kartus su šešių mėnesių pertrauka.

Kai kuriose valstybėse referendumas dėl konstitucijos keitimo tampa privalomas, jeigu to pareikalauja konstitucijoje nurodyti subjektai. Teisė reikalauti konstitucijos pataisos patvirtinimo referendume šiuo požiūriu tampa reikšmingu instrumentu, galinčiu blokuoti pilietinei tautai nepriimtinių valstybės konstitucinės sistemos pokyčių atsiradimą. Pagal Slovėnijos Konstituciją tokią teisę turi ne mažesnė kaip 30 Nacionalinės Asamblėjos narių grupė. Estijos Konstitucijoje tokia teisė yra suteikta 3/5 *Riigikogu* narių daugumai. Ispanijoje šia teise gali pasinaudoti 1/10 abejų parlamento

58 Spanish Constitution [interaktyvus]. 1978 [žiūrėta 2009-07-19]. <http://www.senado.es/constitu_i/index.html>.

rūmų narių. Lenkijos Respublikos Konstitucija⁵⁹ tokią teisę suteikia platesniam subjektų ratui. Jeigu keičiami Lenkijos Konstitucijos I, II arba XII skyriai, referendumo Konstitucijos pataisoms patvirtinti gali pareikalauti 1/5 Seimo narių, Senatas arba Respublikos Prezidentas.

Tiriant pasaulio šalių konstitucines sistemas galima identifikuoti ir dar vieną konstitucijų stabilumo teisinės apsaugos mechanizmo elementą – konstitucinį teismą. Keleto valstybių konstitucijos, nustatydamos savo keitimo teisinę tvarką, konstituciniam teismui suteikia svarbius įgaliojimus *lex fundamentalis* pataisų procese. *Ex ante* kontroliuodamas svarstomų konstitucijos pataisų ir paties proceso konstitucinį teisėtumą, konstitucinis teismas tampa konstitucinės sistemos dermės ir stabilumo garantu. Pavyzdžiui, Azerbaidžano Respublikos Konstitucija skelbia, kad jei siūlymus dėl Konstitucijos teksto keitimo pateikia *Mili Majlis* (parlamentas) arba Respublikos Prezidentas, konstitucinis teismas iš anksto dėl jų turi pateikti savo išvadą (153 str.). Tiesa, Konstitucija taip pat numato, jog konstitucinis teismas negali spręsti dėl tų Konstitucijos teksto pakeitimų, kurie buvo priimti referendume (154 str.). Konstitucijos pataisų procese konstituciniai teismai taip pat dalyvauja Moldovoje, Ukrainoje bei Kirgizijoje.

Moldovos Konstitucijos 141 straipsnyje įtvirtinta, kad konstitucijos pataisų projektai parlamentui gali būti pateikti su sąlyga, jog konstitucinis teismas pateikia pritariančią rekomendaciją, palaikomą ne mažiau kaip 4 teisėjū.

Pagal Ukrainos Konstituciją jos keitimo įstatymo projektas parlamente (*Верховна Рада*) svarstomas turint konstitucinio teismo išvadą dėl įstatymo projekto atitikties konstitucijos 157 ir 158 straipsnių reikalavimams (159 str.). Minėtuose straipsniuose numatyta, kad Ukrainos Konstitucija negali būti keičiama, jeigu pataisos panaikina arba riboja žmogaus ir piliečio teises ar laisves arba jei jos yra orientuotos į Ukrainos nepriklausomybės panaikinimą, taip pat valstybės teritorinio nedalomumo pažeidimą (157 str. 1 d.). Ukrainos Konstitucija negali būti pakeista karo arba nepaprastosios padėties metu (157 str. 2 d.). Ukrainos Verchovna Radoje svarstytas, tačiau nepriimtas įstatymo dėl Konstitucijos keitimo projektas gali būti iš naujo teikiamas parlamentui ne anksčiau kaip po metų nuo tokio sprendimo priėmimo (158 str. 1 d.). Verchovna Rada savo kadencijos laikotarpiu negali keisti tų pačių Ukrainos Konstitucijos nuostatų du kartus (158 str. 2 d.). Būtina paminėti, jog Ukrainos konstitucinis teismas 1998 m. birželio 9 d. sprendime⁶⁰ pateikė oficialųjį konstitucijos 158 ir 159 straipsnių nuostatų aiškinimą, kuriame pabrėžė, kad Ukrainos konstitucinis teismas yra vienintelė konstitucinės jurisdikcijos institucija valstybėje. Dėl to tik konstitucinis teismas turi išimtinę kompetenciją spręsti dėl teisės aktų, o konstitucijoje numatytais atvejais – ir dėl teisės aktų projektų atitikties konstitucijai. Konstitucinis teismas vienais atvejais vykdo vėlesniąją (paskesnę) konstitucinę kontrolę (dėl įstatymų ir kitų Verchovna Rados priimtų aktų, Prezidento,

59 Constitution of the Republic of Poland [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2009-07-29]. <<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>>.

60 Decision No 8-rp/98 of the Constitutional Court of Ukraine on constitutional petition of the President of Ukraine concerning official interpretation of the second part of article 158 and article 159 of the Constitution of Ukraine (case on amendments to the Constitution of Ukraine) [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2009-07-15]. <<http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8831>>.

Ministrų kabineto aktų, Krymo autonominės respublikos parlamento teisės aktų ir kt.), kitais – išankstinę (prevencinę). Vykdydamas prevencinę kontrolę konstitucinis teismas neriboja Verhovna Rados įgaliojimų keisti Pagrindinį Įstatymą, o tik užtikrina jų įgyvendinimo konstitucingumą. Tai yra viena iš esminių Ukrainos konstitucijos stabilumo garantijų. Šiame sprendime konstitucinis teismas taip pat pažymėjo, jog tai, kad išankstinė ir paskesnioji konstitucinė kontrolė turi skirtingas teismo priimamų aktų formas (išankstinėje teismas pateikia išvadą, vėlesniojoje – priima sprendimą) nereiškia, kad šie aktai turi skirtingą privalomumo pobūdį. Vadovaujantis nagrinėjamoje byloje suformuota oficialia konstitucine doktrina ir Ukrainos konstitucinio teismo sprendimai, ir išvados yra privalomi. Konstitucinio teismo išvada dėl inicijuojamų konstitucijos pataisų Verhovna Radai turi būti pateikta iki atitinkamo įstatymo projekto svarstymo plenariniame posėdyje. Nesant tokios išvados įstatymo projekto dėl konstitucijos keitimo svarstymas negali būti pradėtas.

Referendume 2007 m. spalio 21 d. priimta Kirgizijos Respublikos Konstitucija⁶¹ numato, kad jos pataisai ir papildymai, kurie pagal Konstituciją priimami parlamente (*Жогорку Кенеш*), gali būti svarstomi turint konstitucinio teismo išvadą (98 str.). Išvadą dėl siūlomų Konstitucijos pataisų arba papildymų konstitucinis teismas privalo pateikti ne vėliau kaip per tris mėnesius, kai iš parlamento gaunamas įstatymo dėl Konstitucijos keitimo projektas. Konstituciniam teismui pateikus neigiamą išvadą parlamentas įstatymo dėl Konstitucijos pataisų projektą grąžina jo iniciatoriui.

Konstitucijos keitimo tvarkai įtakos gali turėti ir valstybės sandaros forma. Federacinėse valstybėse, palyginti su unitarinėmis, ši tvarka dažniausiai yra sudėtingesnė, kadangi konstitucijos pataisai priimti reikalingas ne tik federalinio parlamento, bet ir tam tikro skaičiaus federacijos subjektų pritarimas. Pavyzdžiui, jau minėtas JAV Konstitucijos V straipsnis numato, jog tam, kad Konstitucijos pataisai įsigaliotų, joms turi pritarti trijų ketvirtadalių valstijų įstatymų leidžiamieji susirinkimai arba trijų ketvirtadalių valstijų konventai – priklauso nuo to, kokią ratifikavimo formą pasiūlys Kongresas. Vadovaujantis Indijos Konstitucija, jei yra keičiami jos 368 straipsnyje nurodyti skyriai, straipsniai ar tam tikros Konstitucijos nuostatos, būtina, jog tokias pataisas ratifikuotų ne mažiau kaip pusės valstijų legislaturas. Pagal Rusijos Federacijos Konstituciją, jos 3–8 skirsnių pataisai priimamos tokia pačia tvarka kaip ir federaliniai konstituciniai įstatymai ir įsigalioja po to, kai joms pritaria ne mažiau kaip du trečdaliai Rusijos Federacijos subjektų įstatymų leidžiamosios valdžios institucijų (136 str.). Pateiktuose valstybių konstitucinio reguliavimo pavyzdžiuose atskleidžiamas dar vienas iš konstitucijos stabilumo užtikrinimo instrumentų, būdingų federacinės sandaros šalių konstitucinei teisei. Pataisų konfirmacijos federacijos subjektuose konstitucinis imperatyvas ne tik komplikuoja konstitucijos pataisų procesą, bet ir sukuria papildomą demokratinio esminių sprendimų priėmimo proceso garantiją.

Išnagrinėjus skirtingų pasaulio šalių konstitucijų keitimo tvarką nesunku pastebėti, jog konstitucijos stabilumą taip pat saugo taikomi įvairūs jos keitimo terminai. Konsti-

61 Konstitucija Kyrgyzkoj Respubliki [Constitution of the Kyrgyz Republic]. [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2009-08-29]. <[http://www.kenesh.kg/about/ constitution/](http://www.kenesh.kg/about/constitution/)>.

tucijos keitimo sumanymų įgyvendinimą varžant tam tikrais terminais visų pirma siekiama sulėtinti ir išstėti konstitucijos pataisų priėmimo procedūrą, „atvėsinti“ siekį spontaniškas ir nepagrįstas iniciatyvas paversti teisine tikrove. Konstitucijų keitimo procedūrų tyrimas atskleidžia, jog konstitucijoje nustatytais terminais gali būti apskritai draudžiama taisyti konstituciją arba neleidžiama tam tikrą laiką koreguoti konkrečių konstitucijos normų bei principų. Terminai gali apibrėžti tam tikrų konstitucijos keitimo veiksmų atlikimo laikotarpį, nustatyti „apmąstymo pertraukos“ tarp balsavimų arba pataisų svarstymų trukmę, galiausiai suteikti laiko pasiruošti konstitucijos pataisų įsigaliojimui.

Išvados

1. Konstitucijos stabilumas – nekvestionuojama teisinė vertybė. Stabili konstitucija laiduoja valstybės stabilumą, demokratinį saugumą, užtikrina nuoseklią tautos ir valstybės konstitucinės savasties raidą. Garantuoti aukščiausią teisinę tvarką valstybėje nustatančio teisės akto *status quo* pirmiausia siekiama apsaugant formaliosios konstitucijos teksto, jame išdėstytų nuostatų pastovumą. Šis tikslas implikuoja būtinybę esmines konstitucijos keitimo taisykles, įprasminančias pataisų proceso ekstraordinarinį pobūdį, įtvirtinti konstituciniu lygmeniu kartu suteikiant joms ypatingą teisinę apsaugą.

2. Suvokiant konstitucijos stabilumo prasmę ir svarbą negalima būtų pateisinti ir visiško jos sąstingio, nekintamumo, paverčiančio konstituciją teisiniu rudimentu. Svarbiausias valstybės teisės aktas neturi tapti kliūtimi tautos ir valstybės pažangai, valstybės konstitucinės santvarkos tobulinimui. Todėl nustatant konstitucijos keitimo tvarką būtina atrasti pusiausvyrą tarp konstituciškai nevaržomos jos kaitaliojimo galimybės ir konstitucijos tapsmo teisiniu anachronizmu perspektyvos.

3. Pasaulio valstybių konstitucijose įtvirtinami substanyviniai ir procedūriniai konstitucijų keitimo ribojimai. Substanyviniais ribojimais nustatomi konstitucijos pataisų turiniai keliami reikalavimai. Skirtingų šalių konstitucinio reguliavimo tyrimas leidžia konstatuoti, jog substanyviniai ribojimai aukščiausioje teisėje yra išreiškiami ir *expressis verbis* forma, ir implicitiškai. Konstitucijos pataisų turinį determinuojančiais imperatyvais sukuriama vadinamosios „amžinos konstitucinės nuostatos“. Tokia teisinio galiojimo permanencija dažniausiai suteikiama fundamentaliems konstitucinės sistemos principams: teisės viešpatavimui, demokratijai, žmogaus teisių ir laisvių apsaugai; taip pat konstitucijos nuostatomis, įtvirtinančioms valstybės valdymo arba sandaros formą, valstybės suverenitetą, nepriklausomybę, teritorijos integralumą.

4. Procedūriniais konstitucijos keitimo ribojimais yra apsunkinama, komplikuojama konstitucijos pataisų priėmimo tvarka. Teisinių instrumentarijų, sukuriantį specialią, nuo ordinarinių įstatymų leidybos besiskiriančią, legislatyvinę procedūrą sudaro tokie eksplicitiškai konstitucijoje įtvirtinami elementai: 1) tam tikros aplinkybės, kurioms esant konstitucija negali būti taisoma; 2) pataisų priėmimo būdas; 3) kvalifikuotos balsų daugumos reikalavimas; 4) dvigubo votumo taisyklė; 5) konstitucijoje nurodytų subjektų teisė dėl jos pataisų inicijuoti referendumą; 6) konstitucinės justicijos institucijos

dalyvavimas konstitucijos pataisų procese; 7) federacijos subjektų įstatymų leidžiamųjų susirinkimų pritarimas federalinės konstitucijos pataisoms; 8) terminai. Nustatant konstitucijos keitimo tvarką į ją yra integruojamas vienoks arba kitoks išvardytų teisinių instrumentų derinys. Jo sudėtis ir atskirų elementų kiekybinės dimensijos lemia konstitucijos tipą (lanksti konstitucija ar griežta konstitucija), kuri kvalifikuoja konstitucijos keitimo tvarkos sudėtingumas.

Literatūra

- Albanian Constitution [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2009-07-26]. <<http://www.president.al/english/pub/kushtetuta.asp>>.
- Aristotle *Politics*. Translated by Jowett, B. Stilwell, Kansas: Digireads, 2005.
- The Articles of Confederation and Perpetual Union [interaktyvus]. 1778 [žiūrėta 2009-08-26]. <<http://supreme.lp.findlaw.com/documents/aofc.html>>.
- Basic Law for the Federal Republic of Germany [interaktyvus]. 1949 [žiūrėta 2009-07-29]. <<https://www.btg-bestellservice.de/index.php?sid=973ac4bc5ae22924f6d506223993ca97&navi=1&subnavi=68&anr=80201000>>.
- Bongiovanni, G.; Sartor, G.; Valentini, Ch. *Reasonableness and Law*. Netherlands: Springer, 2009.
- Borgeaud, Ch. *Adoption and amendment of constitutions in Europe and America*. New York: Macmillan and Co, 1895.
- Bryce, J. *Studies in History and Jurisprudence* [interaktyvus]. New York: Oxford University Press, 1901 [žiūrėta 2009-09-25]. <http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=2003&chapter=138243>.
- Commonwealth of Australia Constitution Act [interaktyvus]. 1900 [žiūrėta 2009-08-14]. <<http://www.aph.gov.au/SEnate/general/constitution/index.htm>>.
- Constitution of the Azerbaijan Republic [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-09-15]. <http://www.constcourt.gov.az/en/download/legislation/constitution_of_AR.doc>.
- Constitution of the Czech Republic [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2009-07-28]. <http://angl.concourt.cz/angl_verze/constitution.php>.
- Constitution of Georgia [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-07-30]. <http://www.parliament.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=68>.
- Constitution of Greece [interaktyvus]. 1975 [žiūrėta 2009-07-29]. <<http://www.hri.org/docs/syntagma/>>.
- The Constitution of India [interaktyvus]. 1949 [žiūrėta 2009-08-28]. <http://india.gov.in/govt/constitutions_of_india.php>.
- Constitution of the Kingdom of Belgium [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-06-28]. <<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1744/file/b249d2a58a8d0b9a5630012da8a3.pdf>>.
- Constitution of the Kingdom of Cambodia [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2009-08-15]. <<http://www.cambodia.gov.kh/unis-q11/egov/english/organ.constitution.html#chapter15>>.
- Constitution of the Kingdom of Norway [interaktyvus]. 1814 [žiūrėta 2009-08-25]. <<http://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution/>>.
- Constitution of Luxembourg [interaktyvus]. 1868 [žiūrėta 2009-07-19]. <http://www.servat.unibe.ch/law/icl/lu00000_.html>.
- Constitution of Montenegro [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2009-09-15]. <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/47e11b0c2.html>>.
- Constitution of October 4 [interaktyvus]. 1958 [žiūrėta 2009-10-02]. <<http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel>>.

- /english/constitution/constitution.25740.html>.
- Constitution of the Portuguese Republic [interaktyvus]. 1976 [žiūrėta 2009-08-03]. <http://www.servat.unibe.ch/icl/po00000_.html>.
- Constitution of the Republic of Armenia [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2009-08-27]. <<http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=eng>>.
- Constitution of the Republic of Belarus [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-09-05]. <<http://www.president.gov.by/en/press19336.html#doc>>.
- Constitution of the Republic of Bulgaria [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-07-20]. <<http://www.parliament.bg/?page=const&lng=en>>.
- Constitution of the Republic of Estonia [interaktyvus]. 1992 [žiūrėta 2009-09-02]. <<http://www.president.ee/en/estonia/constitution.php>>.
- The Constitution of the Republic of Moldova [interaktyvus]. 1994 [žiūrėta 2009-07-26]. <<http://www.president.md/const.php?lang=eng>>.
- Constitution of the Republic of Poland [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2009-07-29]. <<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>>.
- Constitution of the Republic of Serbia [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2009-07-26]. <http://www.parlament.gov.rs/content/eng/akta/ustav/ustav_ceo.asp>.
- Constitution of the Republic of Slovenia [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-07-19]. <<http://www.dz-rs.si/index.php?id=351&docid=25&showdoc=1>>.
- Constitution of Romania [interaktyvus]. 1991 [žiūrėta 2009-09-07]. <<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371>>.
- Constitution of Ukraine [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2009-09-07]. <<http://www.rada.gov.ua/const/conengl.htm#r13>>.
- Constitution of the United States [interaktyvus]. 1787 [žiūrėta 2009-08-29]. <http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#a5>.
- Costituzione della Repubblica Italiana [interaktyvus]. 1947 [žiūrėta 2009-09-05]. <http://legxven.camera.it/cost_reg_funz/345/348/446/listaArticoliDueLivelli.asp>.
- Curren, R. R. *Aristotle on the necessity of public education*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2000.
- Decision No 8-rp/98 of the Constitutional Court of Ukraine on constitutional petition of the President of Ukraine concerning official interpretation of the second part of article 158 and article 159 of the Constitution of Ukraine (case on amendments to the Constitution of Ukraine) [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2009-07-15]. <<http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8831>>.
- Declaration of Independence [interaktyvus]. 1776 [žiūrėta 2009-08-17]. <<http://usgovinfo.about.com/bldecind.htm>>.
- Dworkin, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
- Federalist No. 43 [interaktyvus]. 1788 [žiūrėta 2009-08-20]. <http://thomas.loc.gov/home/histdox/fed_43.html>.
- Hamilton, A.; Madison, J.; Jay, J. *The federalist papers*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Jarašiūnas, E. Konstitucijos stabilumas: kelios mintys apie konstitucijos pataisais. *Tarptautinės konferencijos „Konstituciniai valdžių sandaros principai“ medžiaga*. Vilnius: VĮ Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2008.
- Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
- Kommers, D., P. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Durham: Duke University Press, 1997.
- Konstitucija Kyrgyzkoj Respubliki [Constitution of the Kyrgyz Republic]. [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2009-08-29]. <<http://www.kesh.kg/about/constitution/>>.
- Konstitucija Rosijskoj Federaciji [Constitution of the Russian Federation] [interaktyvus]. 1993 [žiūrėta 2009-08-29]. <<http://www.constitution.kremlin.ru/>>.

- Kuwait Constitution [interaktyvus]. 1962 [žiūrėta 2009-08-28]. <http://www.servat.unibe.ch/icl/ku00000_.html>.
- Kūris, E. Konstitucija, konstitucinė doktrina ir Konstitucinio Teismo diskrecija. *Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos „Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas“ medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.
- M'Culloch v. State of Maryland* [interaktyvus]. 1819 [žiūrėta 2009-08-10]. <<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=17&invol=316>>.
- Meese, E.; Forte, D. F.; Spalding, M. *The Heritage guide to the Constitution*. Washington: The Heritage Foundation, 2005.
- Romeris, M. *Suverenitetas*. Vilnius: Pradai, 1995.
- Sartori, G. *Lyginamoji konstitucinė inžinerija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001.
- Sinkevičius, V. *Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas [žiūrėta 2009-09-20]. <www.lrkt.lt/PKonferencijose/17.pdf>.
- Spanish Constitution [interaktyvus]. 1978 [žiūrėta 2009-07-19]. <http://www.senado.es/constitu_i/index.html>.
- Story, J. *Commentaries on the Constitution of the United States*. Boston: Hilliard, Gray and Co., 1833.
- Suber, P. *The paradox of self-amendment: a study of law, logic, omnipotence, and change* [interaktyvus]. New York: Peter Lang Publishing, 1990 [žiūrėta 2009-08-10]. <<http://www.earlham.edu/~peters/writing/psa/index.htm>>.
- The Constitution of May 3 [interaktyvus]. 1791 [žiūrėta 2009-09-09]. <http://www3.lrs.lt/pdf/konstitucija_angliska_1.pdf>.
- The French Constitution of 1791, 3 September [interaktyvus]. 1791 [žiūrėta 2009-09-12]. <<http://sourcebook.fsc.edu/history/constitutionof1791.html>>.
- The State (at the prosecution of Jeremiah Ryan and Others) v. Captain Michael Lennon, Governor of the Military Detention Barracks, Arbour Hill, Dublin, Colonel Frank Bennett and Others, The Members of the Constitution (Special Powers) Tribunal* [interaktyvus]. 1934 [žiūrėta 2009-08-14]. <[http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/\(WebFiles\)/4BDC71672260E0218025765E0036A4F4/\\$FILE/State%20\(Ryan\)%20v%20Lennon_1934.rtf](http://www.supremecourt.ie/supremecourt/sclibrary3.nsf/(WebFiles)/4BDC71672260E0218025765E0036A4F4/$FILE/State%20(Ryan)%20v%20Lennon_1934.rtf)>.
- Voermans, W. Covert Constitutions triggered by Constitutional Reserves. [interaktyvus]. *Montesquieu research papers*. No. 2 [žiūrėta 2009-09-28]. <<http://www.montesquieu-institute.eu/9353000/1/j9vvhfcd6p0lcl/vhxzde5a00vx>>.
- Žilys, J. Konstitucijos stabilumas teisinės kultūros kontekste. *Konferencijos „Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė“, skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos penkerių metų sukakčiai, medžiaga*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998.

LIMITATIONS ON THE INTERVENTION OF THE REPRESENTATIVES OF A NATION IN THE TEXT OF A CONSTITUTION: THE CONSTITUTION STABILITY ASPECT

Darius Butvilavičius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *A constitution establishes legal order in a state. By consolidating the values and interests of a nation, the constitution becomes the legal foundation not only for the political organization of the state, but also for the content of the community's social relations. Such a role of a constitution presupposes the need for the stability of its legal regulation. The stability of a constitution is one of the preconditions for the assurance of the continuity of a state, respect for the constitutional order and law and the implementation of the aims of a nation on which the constitution itself is based. Therefore, a constitution as the supreme law must be a stable act.*

One of the conditions ensuring the stability of a constitution is the stability of its text. Thus, the text of a constitution should not be amended after, for example, some changes in legal terminology. The meaning of a constitution as an extremely stable legal act would also be ignored if the intervention in its text was made every time certain social relations regulated by law underwent changes.

The stability of a constitution is a great constitutional value. A constitution should not be altered if it is not legally necessary. This is guaranteed by a more complex procedure for making amendments to a constitution than to constitutional and ordinary laws. In the constitutions of the states substantial and procedural limitations on their alteration are established. Substantial limitations include the requirements for the content of constitutional amendments (e.g. prohibition to alter the form of state government), whereas procedural limitations set the system of legal elements which make the process of the alteration of a constitution complicated (e.g. qualified majority of votes, alteration only by referendum, rule of double voting, etc.).

Keywords: *stability of a constitution, alteration of a constitution, constitutional amendments.*

Darius Butvilavičius, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: konstitucijos keitimas, konstitucijos pataisos, konstitucijos stabilumas ir dinamiškumas.

Darius Butvilavičius, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law, doctoral student. Research interests: alteration of a constitution, constitutional amendments, stability and dynamism of a constitution.